

עוד סיבה מדוע התודע יוסף אל אחיו

ולאִיכָל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנְּצָבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כְּלֵאִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתּוֹדַע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו: וַיִּתֵּן אֶת־קִלְוֹ בְּבִכֵי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פְּרָעָה: (בראשית מה א-ב).¹

בראשית רבה ק ט -

"וינחם אותם וידבר על ליבם" - ... דברים שהן מנחמין את הלב. אמר להם: נמשלתם כעפר הארץ, מי יכול לסייף את עפר הארץ? נמשלתם כחית השדה ומי יכול לסייף את חית השדה? נמשלתם ככוכבים, מי יכול לסייף את הכוכבים? עשרה כוכבים בקשו לאבד כוכב אחד ולא יכלו לו ... אתם הגוף ואני הראש: "תבואתה לראש יוסף" - אם ניטל הגוף, מה טוב הראש?²

ולא עוד, אלא עד שלא ירדתם לכאן היו קוראים אותי עבד. ומאחר שירדתם לכאן, הודעתי הוֹגְגִים שלי,³ אם כן אני הורג אתכם? אתמהא! אם הורג אני אתכם, הם (המצרים) אומרים: אין לשמור אֶמְנָה עם זה. עם אחיו לא שמר אמנה, עם מי הוא משמר אמנה? הן אומרים: לא היו אחיו, אלא כת של בחורים ראה, וקרא אותן אחיו. תדע לך, שהרי הוא בסוף הביא עליהם עילה והרגם.⁴

במדבר רבה יט ג, פרשת חוקת

"איתן האזרחי" זה אברהם ... הימן זה משה ... וכלכל זה יוסף, שנאמר: "ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו וכו' " (בראשית מז יב).⁵ אמרו המצריים: כלום מלך עלינו עבד זה אלא בחכמתו? מה עשו לו? הביאו שבעים פתקים וכתבו עליהם שבעים לשון והיו משליכין אותן לפניו וקורא כל אחד ואחד בלשונו. ולא עוד, אלא שהיה מדבר בלשון הקודש שלא היה בהן כח לשמוע, שנאמר: "עדות ביהוסף שמו בְּצִאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁפַת לֹא־יִדְעֶתִי אֶשְׁמָע" (תהלים פא ו).⁶

מדרש תהלים (בובר) מזמור קה סימן ז

"שלח מלך ויתירהו ... שמו אדון לביתו".⁷ אמר ר' לוי בשם ר' ברכיה בשם ר' יוחנן בן שאול: אמר להם יוסף: מה אתם סבורים שאין הקב"ה עמי? ממה שברך זקני ליעקב אבי, שנאמר: "יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים" (בראשית כז כט), לפיכך: "ויוסף הוא השליט על הארץ" (בראשית מב ו), הוי: "שמו אדון לביתו". "לאסור שריו

¹ רגע ההתודעות של יוסף אל אחיו הוא ללא ספק שיא הדרמה בסיפור יוסף ואחיו ומהרגעים המרגשים במקרא. מה גרם בסופו של דבר, ליוסף, להתודע אל אחיו ולהפסיק את מסכת התנכרותו אליהם והתעמרותו בהם? רבו על כך הפירושים, רבים מספור, ואף אנו שלחנו קולמוסנו בנושא מרתק זה בדברינו [היו דבריו של יהודה נראים לכל צד](#) וכן בדברינו [ולא יכול יוסף להתאפק](#), שניהם בפרשה זו. זה מצדו של יהודה וזה מצדו של יוסף. ונראה שהחמצנו "סיבה קטנה" נוספת שגרמה ליוסף להתודע אל אחיו והגיעה השעה להמתיק החמצות ולהשיב לסיבה זו את מקומה במארג הפירושים והדרשות.

² אלה דברי יוסף לאחים בסוף פרשת ויחי, אחרי מות יעקב כשהם באים ונופלים לפניו ומציעים להיות לו לעבדים. ראה דברינו [לו ישטמנו יוסף](#) בפרשת ויחי. אזכור הכוכבים כאן נשמע קצת כעקיצה לאחים - חלום הכוכבים ...

³ ייחוס, תולדות, Genos ביוונית, Genealogy באנגלית. מונח מתאים לסיום ספר בראשית שעוסק הרבה בתולדות - Genesis.
⁴ יוסף מודה שגם אחרי שהתמנה למשנה למלך מצרים עדיין חסר לו ייחוס, עדיין ריננו אחריו המצרים. ראה הנוסח בתנחומא (בובר) שמות סימן ב: "אמר להם: עד שלא ירדתם למצרים, היו חלוקים הבריות עלי לומר עבד הוא, והורדתם (וירדתם) והודעתם שאני בן חורין". האחים הם שהעניקו ליוסף משפחה מוכרת ומכובדת ובכך נסגר מעגל העבדות. האחים הם שמכרו את יוסף לעבד והם ש'פדו' אותו והרחיקו סופית מעליו את כתם העבדות. האין זו סיבה מספיקה ליוסף להתודע אל אחיו? אלא שכל זה בפרשת ויחי, אחרי מות יעקב כאשר האחים ויוסף נותרו לבדם. האם יש שורשים לכך בפרשתנו או בפרשות הקודמות?

⁵ הוא דורש את הפסוק במלכים א ה יא שנאמר על חכמתו של שלמה: "וַיִּחְפֹּם מִכָּל־הָאֲדָם מֵאִתּוֹ הָאֲזָרְחִי וַיְהִי וְכָל־כָּל וְדָרַע בְּנֵי מְחֹל וַיְהִי־שְׁמוֹ בְּכָל־הַגּוֹיִם סָבִיב". מקור מדרש זה הוא בפסיקתא דרב כהנא פיסקא ד - בפרשת ויקחו אליך פרה אדומה, שגם חכמת שלמה לא פענחה את סודה - בדברינו [אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני](#) בפרשת חוקת; אך העדפנו את נוסח במדבר רבה הבהיר יותר.

⁶ הפיכתו של יוסף מעבד המורץ מבית הבור שצריך להתגלח ולהחליף שמלותיו, למשנה למלך מצרים, באבחה אחת - מפתח חלומות עד: "אתה תהיה על־ביתי ועל־פיך ישק פְּלִעְמִי וְכָל־הַפֶּסָא אֶגְדֵּל מִמֶּךָ" (בראשית מא מ) - מהלך זה לא עבר בקלות בחצר פרעה. איך זה ייעשה עבד בבוקר למשנה למלך מצרים בערב? אלא שכאן, ניסו המתנגדים להכשילו בידע וחכמה וחכמתו של יוסף נצחה. האם זה הספיק? האם בגלל שידע יוסף את לשון הקודש שהם לא הבינו (אבל ידעו כנראה לכתוב), הסתלקו כל התלונות והלשונות הרעים? האם בכך פסקה הארץ מלרגוז "תחת עבד כי ימלוך" (משלי ל כב)?

⁷ פרק קה בתהלים הוא מהפרקים המיוחדים בתנ"ך המכילים 'סקירה היסטורית', במגמה כמובן להודות לה' על כל הניסים שעשה לנו ולאבותינו. בסקירה זו נכללת גם פרשת יוסף. ראה הפסוקים שם: "וַיִּקְרָא רָעַב עַל־הָאָרֶץ פְּלִמְטָה־לְחֵם שָׁבַר: שָׁלַח לְפָנֵיהֶם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכָּר יוֹסֵף: ... שָׁלַח מֶלֶךְ וַיִּתְּיָרוּ מִשָּׁל עַמִּים וַיִּפְתַּחֲהוּ: שְׁמוֹ אֲדוֹן לְבֵיתוֹ וּמִשָּׁל בְּכָל־קְנִיָּו: לְאִסָּר שָׁרְיוֹ בְּנַפְשׁוֹ וּזְקָנָיו יִחְפֹּם". הפסוק האחרון הוא עיקר הדרשה שמעניינת אותנו, כפי שיתבאר בהמשך המדרש. ראה דברינו [סקירות היסטוריות בתנ"ך](#) בפרשת מסעי.

בנפשו" - כיון שביקש פרעה להמליך את יוסף אמרו כל סנקליטין שלו: יש עבד מלך? כיון שמלך יוסף, נטלום וחבשום. והמתין עד שבאו אחיו להודיע שהוא בן גנוסים, ואחר כך גררן בחבלים.⁸
דבר אחר: "לאסור שריו". זה פוטיפר, דאמר ר' מאיר מלמד שאסרו בקולר כל ימיו, "שָׁרוֹ" כתיב "שריו" קרי'.

בראשית רבה פרשת מקץ, פרשה פט סימן ז

"וידבר שר המשקים את פרעה לאמר ... ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים וגו'" (בראשית מא ט, יב) - אן על פי שהזכיר אותו, הוא מבזהו שהוא יודע לאיזה גדולה הוא נכנס ... אמר ר' שמואל בר נחמן: ארורים הם הרשעים שאינן עושים טובה שלימה. "נער" - שוטה, "עברי" - שונה, "עבד" - שכך מוכתב בַּסְּקָרִידוֹן¹⁰ של פרעה שאין עבד מולך ולא לובש קְלִידִים.¹¹

בראשית רבה פרשת ויגש, פרשה צג סימן ו

"כי כמוך כפרעה" - מה פרעה גוזר ואינו מקיים, אף את גוזר ואינך מקיים.¹²

ר' חיים פלטיאל בראשית פרק מד-13

"כי כמוך כפרעה". פירש רש"י: מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כך. ואם תאמר: מה הוא שגזר פרעה ולא קיים? יש לומר שגזר בנימוסי מצרים שעבד אינו מולך ולא לובש בגדי מלכות ויוסף לבש, דכתיב: "וילבש אותו בגדי שש", וכתיב ביה: "נער עברי עבד".¹⁴

צור המור בראשית פרשת ויגש¹⁵

ואמר: "וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו" (בראשית מה טז).¹⁶ בענין שלא יאמרו שהיה מושל בהם עבד אחד. ויוסף היה אומר לפרעה ולעבדיו שהיו לו אחים רבים ונכבדים. וכשראו דבריו אמת שמחו. וצוה פרעה

⁸ וכן הוא בילקוט שמעוני תהלים רמז תתסג: "כיון שבקש פרעה להמליך את יוסף אמרו לו סנקליטין שלו: אדוננו המלך יש עבד מולך?! מה עשה כיון שמלך יוסף נטלן וחבשן והמתין עד שבאו אחיו להודיעם שהוא אוגוסטין ואחר כך גררן בחבלים". כאן יש כבר התנגדות של ממש שלא פסקה עם הוכחת חכמתו של יוסף וגם לא עם המינוי שלו ע"י פרעה. חצר פרעה רוחשת שרים ונכבדים המלחשים לשונות רעים על יוסף. יש להם לכאורה טענה המתבססת על המקרא. ראה משלי ל כא-כב: "תחת שלוש רגזה ארץ ... תחת עבד כי ימלוך וכו'". כאשר יוסף מתמנה למלך מצרים הוא בא איתם בחשבון, אבל רק אוסר אותם וממתין לאחיו שיבואו ויזכירו את ייחוסו!

⁹ עונש מיוחד של מידה כנגד מידה מקבל פוטיפר שהשליך את יוסף לבור, אבל זה עניין אחר. אותנו מעניין שר אחר.

¹⁰ החלטות סודיות של המלכות. מזכיר את המילה secret.

¹¹ כליון הוא תכשיט מלכותי, ראה רביד הזהב שפרעה מלביש בו את יוסף. ההתנגדות למינוי יוסף למשנה למלך מצרים והאזכור שהוא עבד (לצד נער ועברי) הוא של שר המשקים, אותו שר ששכח את הטובה שעשה לו יוסף בפתרון חלומו (שהרי "הכל הולך אחר הפתרון", ראה דברינו **איש כפתרון חלומו** בפרשת וישב). הוא מתכבד לפני פרעה שהוא מכיר מי שיפתור את חלומו, אבל מראש מכריז עליו כבלתי ראוי לגדולה. ראה רש"י בראשית מא יב בעקבות מדרש זה: "עבד - וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים". אולי היה ראוי לנקום בשר המשקים יותר מבפוטיפר (מדרש תהלים לעיל) שבכ"ז היה למחסה ליוסף מספר שנים. כך או כך, המדרש הראשון שהבאנו היה מפרשת ויחי - יוסף מכיר בכך שבהתגלותו לאחיו נמחק סופית תו העבד שהיו מי שהטביעו לו. שני המדרשים האחרים הם מפרשת מקץ (וסוף וישב) - ובאים ללמדנו שכבר שם מנסים שרי מצרים לשים ליוסף רגל בשל היותו עבד. ומה עם הפרשה שלנו, פרשת ויגש? איפה נמצא הנושא שלנו בהתוודעות יוסף לאחיו?

¹² וכך מביא גם רש"י בפירושו, בין שלל ההסברים למילים "כי כמוך כפרעה", את הפירוש הבא: "דבר אחר: מה פרעה גוזר ואינו מקיים, מבטיח ואינו עושה - אף אתה כך". את: "מבטיח ואינו עושה", מסביר רש"י בהמשך שם: "וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו?". אבל את: "גוזר ואינו מקיים" אינו מסביר. מה גזר פרעה ולא קיים? מתקשים פרשני המדרש ומבארי רש"י.

¹³ רבי חיים פלטיאל ב"ר יעקב, מאה 13 צרפת-גרמניה. תלמיד-חבר של מהר"ם מרוטנברג. קיים גם קשרים עם הרשב"א שבספרד.

¹⁴ כך גם בפירוש גור אריה על רש"י: "גוזר ואינו מקיים - שגזר שלא יהיה עבד מלך ולא יהיה לובש בגדי שרים, והמליך את יוסף". וחזקוני מוסיף באריכות: "מה פרעה גוזר ואינו מקיים ... כתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ואינו לובש בגדי מלך כגון בגדי שש. ובראשית מלכות המלך משיעין אותו לקיים חוקי הארץ ופרעה הלבישך בגדי שש. וכשם שמצינו ששבועתו אינו מקיים, ודאי אינו שומר הבטחתו שאין בה אלא דיבור בעלמא, אף אתה כך". את מה שאמר שר המשקים בעין רעה, שמים כעת הפרשנים בפיו של יהודה! האם יש כאן הטחת דברים של יהודה ביוסף, כפי שעולה ממדרשים רבים (בראשית רבה צג ו, תנחומא ויגש סימן ה), או שמה אדרבא, דברי רכות כאן? עלייתך לגדולה, יוסף, מזכיר לו יהודה, הייתה בזכות החלטתו של פרעה לסטות מחוקי מצרים ונימוסיה, כשצריך, ולראות במקרה שלך מקרה חריג ומיוחד. זה כוחו של מלך שהוא קובע את החוקים וגם יכול לשנותם כשצריך (כבר הערנו כמה פעמים שאפשר שהמילה מלך מקפלת בתוכה את היכולת להימלך). אף אתה המשנה למלך מצרים (יוסף): "כמוך כפרעה" - גם אתה יכול לשנות החלטות שקבלת, את חוקי מצרים הנוקשים לגבי גניבה, ולחון אותנו. כך או כך, פרשנים אלה אומרים שבעצם יהודה ידע מי עומד לפניו, או למצער, ידע את הסיפור שהמשנה למלך מצרים עלה לגדולה מתוך בית האסורים ושבוערו היה עבד. ויהודה הוא שהציע למכור את יוסף לעבד. ומה עם יוסף? יוסף שומע כל זאת מפני יהודה (את דברי הפרשנים ...) ואולי עולה בו המחשבה שאם כך, הגיעה השעה שהמתין לה כל אותם שנים "עד שבאו אחיו להודיע שהוא בן גינוסים" (מדרש תהלים לעיל).

¹⁵ רבי אברהם ב"ר יעקב סבע, מאה 15, נדד וגלה בין ספרד, פורטוגל, במרוקו, טורקיה איטליה.

¹⁶ כאן כבר מדובר לאחר התגלות יוסף: "והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף ויטב בעינינו פרעה ובעיני עבדיו".

ליוסף שיקח עגלות לפי שהיה כתוב בנימוסי מצרים שלא היו עגלות נמצאות בכל הארצות ההם זולת במצרים. ולכן לא היה רשות להוציאם בלא רשות פרעה. וזהו: "ויתן להם יוסף עגלות ע"פ פרעה", לפי שפרעה היה רוצה שיבוא יעקב. ולכן אמר: "וקחו את אביכם ואת בתיכם". וזה שכתוב במדרש: "וכי מה טיבו של פרעה אצל יעקב? אלא כיון ששמע פרעה שיוסף בן בנו של אברהם, נתירא ואמר: זה בן מלכים הוא, עכשיו יניחנו וילך לו. לכך בקש על יעקב ובניו שירדו אצלו. ונדר להם שייטיב להם כשם שהטיב לאברהם, דכתיב: ולאברם הטיב בעבורה (בראשית יב טז) וכתוב הכא: ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים (בראשית מה יח)".¹⁷

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: סוף דבר, נראה שבהתוודעות יוסף לאחיו נסגרה סופית מכירת יוסף. כתם העבודות שדבק בו הוסר בעת שנודע למצרים מי הוא אותו "נער עברי" ומאיזו משפחה מיוחסת הוא בא. מעמדו של יוסף כמשנה למלך מצרים היה כל העת 'על תנאי', עד שבאו האחים והעידו על מוצאו. האם כל זה מכפר וסולח? אולי. האם זו סיבה טובה להתוודעות? וודאי.

¹⁷ המדרש שהוא מכוון אליו נמצא (בספרים שבידינו) בבראשית רבתי פרשת ויגש עמוד 221 בראשית מה יח: "וקחו את אביכם. וכי מה טיבו של פרעה לפייס על יעקב ובניו שירדו למצרים? אלא כיון ששמע פרעה שיוסף בן בנו של אברהם אבינו בן מלכים הוא, נתירא ואמר: עכשיו יניחנו וילך לו. לכך ביקש על יעקב ובניו שירדו אצלו ונדר שיתן להם טוב בארץ, שייטיב להם כמו שהיטיב לאברהם כשירד לשם, דכתיב: ולאברם הטיב בעבורה". בדברי פרשנות ומדרש אלה אנו גולשים לנושא מעניין אחר (עליו חשבנו לכתוב בתחילה, אלא שקפץ עלינו נושא התגלות יוסף לאחיו על מנת להסיר סופית את תו העבד שעליו), והוא: מה פשר ההתלהבות של פרעה שיוסף יביא למצרים את כל משפחתו ומה הסיבה להרעפת כל טוב ארץ מצרים עליהם? האם זה הזכרון "הנעים" שלו מירידת אברהם למצרים כמתואר בראש פרשת לך לך? הנגעים שהקב"ה הביא עליו ועל ביתו (בראשית יב יז)? אפשרות אחרת היא, עפ"י המדרשים, שכאשר יעקב יורד למצרים ופוגש את פרעה ומברך אותו (בראשית מז י), פסקו שנות הרעב וחזר הנילוס לעלות. ראה למשל: במדבר רבה יב ב: "א"ר ברכיה הכהן: כשהלך יעקב אצל פרעה לא יצא מאצלו עד שבירכו שנאמר: ויברך יעקב את פרעה. מה בירכו? אמר לו: יעלה נילוס לרגלו". אבל את זה לא ידע פרעה מראש. כל זה הוא, כאמור, נושא לדף נפרד. מה שחשוב לנושא שלנו הוא דבריו של צדור המור בתחילת הקטע שהבאנו: "וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו - בענין שלא יאמרו שהיה מושל בהם עבד אחד. ויוסף היה אומר לפרעה ולעבדיו שהיו לו אחים רבים ונכבדים. וכשראו דבריו אמת שמחו". הנה, כל מה שהבטיח להם יוסף, כל אותם שנים, שהוא איננו עבד ומוצאו ממשפחה עברית מיוחסת, מתברר ברגע ההתוודעות שלו לאחיו כנכון. לא רק את אחיו הוא מטהר, אלא גם את עצמו "בעיני פרעה ובעיני עבדיו" - הן כלפי אלה שכל הזמן השטינו עליו והזכירו את מוצאו כעבד, והן כלפי אלה שהיו בעדו כל אותם שנים ארוכות והאמינו לו וכעת הוקל להם. וגם על פרעה הוקל שמתברר למפרע שהחלטתו למנות את יוסף למשנה למלך הייתה ראויה, או לפחות, לא בניגוד לנימוסי מצרים.